

İSLAM VE DİĞER DOĞU DİNLERİNİN RESİM SANATINDA, KUTSAL HALE SACRED HALO, IN ISLAM'S PAINTING AND OTHER EASTERN RELIGIONS

Abdurrahman DEVECİ*

Öz

Kutsal hale, kutsal karakterlerin yüz çevrelerinde bulunan ışığa denir. Hale, değişik dinler arasında çeşitli renklerde ve şekillerde yapılmaktadır. Farklı dinlerin resimlerinde, yüzlerinde hale kullanılan makamların ve karakterlerin de arasında farklılıklar vardır.

Bu araştırmada değişik doğu dinlerinin resimlerinde bulunan kutsal haleler üzerinde bir inceleme yapılmıştır. Makale, önce halenin kaynağı olan ışığın, dinler arasındaki yeri hakkında bahseder. Devamında Mithraizm, Budizm ve Maniheizm gibi doğu yurtlarda ortaya çıkan dinlerin resimlerinde bulunan kutsal halelerden bilgi ve örnekler verir.

Bunlara genel bakıldıktan sonra, İslam resminde bulunan halelerin üzerinde daha fazla durulur ve örneklerle beraber, konu daha da detaylı açıklanır. İslam sanatında halelerin hangi şekillerde yapıldığı, hangi renklerin kullanıldığı ve kimlerin yüz çevresinde oluşturulduğu dikkatle incelenir. İslam resmindeki halelerin, değişik dönemlerde yaşadığı değişimleri ve gelişmelerinden bahsedilir. İslam dini resimlerindeki halelerle diğer dinlerin haleleri arasında karşılaştırma yapılarak, farklılıklar ortaya çıkarılır.

Anahtar Kelimeler: Hale, Kutsal Hale, İslam Resmi, Doğu Dinleri.

Abstract

Sacred halo is the light in the face circles of the sacred characters. Halo was made in various colors and shapes in different religions. Then provides information and examples from the sacred halos taht found in the paintings of religions of eastern country, such as Mithraism, Buddhism, and Manichism.

This research, first has made a study on the sacerd halos in the pictures of different religions. After looking at them in general, the chapters in Islamic paintings are more emphasized and explained in more detail with examples and examines in detail which forms are used in Islamic arts, what colors are used, and who is created around the face. In addition, are told about the halos in the Islamic painting and the changes and developments and experienced their in different periods. The halos in Islamic religious paintings and the halos of other religions are compared and differences are revealed.

Keywords: Halo, Sacred Halo, Islamic Picture, Religions Eastern.

1. Giriş:

Hale nedir? Türk Dil Kurumunda hale sözünü şu şekilde açıklamaktadır: "1. Bazı yıldızların, özellikle ayın çevresinde görülen geniş ve aydınlık teker, ayla, ağıl (II) "Üstünde gençliğim, masumiyetin, saadetin verdiği bir hale vardı." - H. C. Yalçın; 2. Hıristiyanlıkta aziz sayılanların resimlerinde başları çevresinde çizilen yuvarlak."

Bu makalenin konusu TDK'nin ikinci açıklaması ile ilgilidir. Burada kutsal hale terimi kullanarak, onu diğer halelerden ayırmak konuyu daha da anlaşılır kılacaktır. Kutsal hale TDK'nin de belirttiği gibi masumiyetin yüze yansıttığı bir ışıktır.

Sanat Tarihinde en fazla karşılaştığımız simgelerden biri hale simgesidir. Haleleri İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik, Budizm, Maniheizm ve Mithraizm gibi değişik dinlerin resimlerinde görmek mümkündür.

Hale simgesinin tam olarak hangi dinin resimlerinde başladığı da belli değil ve tartışmalı bir konudur, çünkü bir dinin erken veya geç gelmesi bir sanatsal simgenin kullanımının başlangıç tarihini kesinleştiremez; bir dinin önden gelmiş olduğu halde, bir simge onun sanatına sonradan girmiş olabilir.

Bu makale için araştırmacı, İran ve Türkiye'deki sanat tarihi kaynakları ve bazı batılı eserleri incelemiştir. Bu kaynaklarda genel olarak ışık ve halenin arasındaki bağlar ve halenin felsefesi üzerinde durulmuş, halenin dinler arasındaki yerine tarihi açıdan da değinilmiştir. Ancak bu makalenin amacı, hale konusuna daha fazla sanat açısından incelemek, İslam Dini başta olmak üzere, halenin değişik Doğu dinlerinin resimlerindeki yerini, tasarım ve şekillerini, renklerini, değişim ve gelişmelerini değerlendirmektir.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, rahmandevceci@gmail.com

Makalede halenin, Budizm, Mithraizm, Maniheizm gibi doğu dinlerinin resimlerindeki yerine değinildikten sonra, İslam resmindeki değişimler ve gelişmeler açıklanır.

2. Dinlerde ışığın kutsallığı:

Kutsal hale, ışığın ve nurun simgesidir. Halenin kutsallığı ışığın kutsallığından gelmektedir. Genel olarak dinler arasında Tanrının ışık olarak tecelli ettiği, kendini ışık olarak yansıttığı söylenir. Hatta tanrının kendisinin ışık olduğuna inananlar da vardı.

Budizm'de, Buda'nın şu ünlü sözünden ışığın ne kadar önem taşıdığı, aydınlığıyla yol gösteren bir obje olduğuna inanıldığı anlaşılır: "Kendi kendinizin ışığı olunuz, kendi kendinizin sığınağı olunuz, kendinizi harici sığınağa götürmeyiniz. Bir ışık olarak gerçeğe çabukça sarılınız, gerçeğin sığınağı olarak çabukça sarılınız ve kendi kurtuluşunuzu kendiniz gerçekleştiriniz" (Mohapatra: 180, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125544/5000115344>).

Mani'nin düalist öğretisine baktığımızda, oradaki prensipten birinin Işık Alemi olduğunu, ışık krallıkları ve ışık ülkesine inanıldığını görüyoruz (Baran Tekin, 2014: 56). Mani dininde ışık iyilik tanrısını temsil eder ve kötülüğü temsil eden karanlıkla çatışır.

Hıristiyanlıkta da ışık kutsal bir unsurdur. Hıristiyan dualarında Tanrının ışık olarak zuhur ettiğini belirten cümlelerle karşılaşırız. Günümüze değin Hıristiyanlar tarafından her Pazar ayininde inanç esası olarak okunan ve geleneksel Hıristiyan inancının temeli olan İznik İnanç Bildirgesi İsa'yı şu cümlelerle göstermektedir:

"Tek rab olan İsa-Masih'e de inanıyoruz O Tanrı'nın biricik oğludur, ezeli olarak Tanrı'dan sudur etmiştir. O Tanrı'dan Tanrı, Işıktan ışık ve hakiki Tanrı'dan hakiki Tanrı'dır." (Aydın, 2007: 151).

Bu inanç bildirgeye göre, İsa Mesih tanrıdan gelen bir tanrı, ışıktan sudur eden bir ışıktır.

İslam inancında da, özellikle tasavvuf ve tarikata inananlar arasında tanrının ışık olduğuna inananlar az değildir. İslam inancına göre Allah'ın isimlerinden biri nurdur. Kur'an'a göre "Allah semaların ve arzın nurudur" (en-Nur 24/35) bu ayet "gökleri ve yer yüzünü ışıktandıran Allah'tır, Allah nurun yaratıcısıdır" yorumlarla açıklanmaktadır. İslam'da işraki hareketin temsilcilerinden olan Sühreverdi el-Maktul Hikmetü'l İşrak el-Meşari' ve el-mutarahat, Pertevname ve Heyakülü'n-nurr gibi eserlerinde nur kavramını esas alan felsefi ve tasavvufi bir sistem geliştirmiş ve Allah'ı "Nurü'el-envâr " olarak nitelemiştir (Uludağ, 2007: 245) Burada, Allah Taala, bütün nurların nuru, yani kaynağı olarak bilinmektedir.

Gördüğümüz gibi, nur-ışık değişik dinlerde kutsal yere sahip ve tanrıyı temsil etmektedir. Sadece dinlerde onun tanımı ve işlevi bir az farklıdır. Kutsal hale ise kutsal nurun, tanrı ışığının kutsal insanların yüzündeki yansımasıdır. Tanrıyla irtibatı olan, tanrıdan ilham alan, kalbini onun sevgisi ile dolduran insanların yüzünde tanrının ışığı görülecektir. Resimlerdeki kutsal hale o ışığı temsil etmektedir.

3. Kutsal Halenin dinler arasındaki önemi:

Kutsal halenin resimdeki kullanımı tam olarak ne zamandan beri başladığı belli değildir. Ancak hatta Paleolitik Çağında taşlar üzerine yapılan çizimlerde bile insan yüzünün çevresinde tuhaf bir katman bulunmaktadır. Bu katman özellikle de İtalya'nın kuzeyinde Val'ka-monika'da bulunan çizimlerde daha da belirgin görülmektedir (Ayatollahi, Habibollah,2009/1388h.ş.)

Yunanlı destancı Homeros, savaşta kahramanların kafaları etrafında özel bir ışık olduğunu anlatıyor. Medusa'yı öldürmek isteyen Perseus'un tasvirleri, başlarından yayılan çizgileri ile Louvre'daki vazoda bulunur (Milne, 1946: 126). Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunan Güney İtalya'daki bir dizi efsanevi figürde, ışıltılı çizgiler ya da basit haleler görülür (Milne, 1946: 130).

Sümer dini literatüründe, tanrıların, kahramanların ve bazen kralların simgeleri ve amblemlerinden saçılan, Melammu olarak bilinen, cazibeli bir parlaklık ve ışıltıdan söz ediliyor (Black-Green, 1992: 130).

Bazı İranlı araştırmacılara göre, halenin resimde kullanılışı İran'ın eski dinlerinden olan Mithraizm'e dayanmaktadır. Mithraizm, Budizm ve Hıristiyanlıktan da önce ortaya çıkan bir dindir. (Elahi, 1381h.ş: 86)

İranlı araştırmacılara göre, Kutsal hale, Mithraizm'e (Farsçası: Mehr Parastan/İyiliğe tapanlar) dayanmaktadır. Mithraizmde ışık ve aydınlık tanrısı bulunmaktadır ki, onlardan kalan duvar kabartmalarında kutsal hale simgesi güneş şeklinde veya yarı çap olarak görülmektedir (Elahi, 1381h.ş: 87).

"Mithra kültü, eski Ari'lerin Ahura-Mazda tapınaklarından türemiş ve yaklaşık olarak İ.Ö on beşinci yüz yılda eski İran'da ortaya çıkmıştır. "Mihr" (Mithra'nın Farsça karşılığı) yalnızca "güneş" anlamına gelen bir sözcük olmakla kalmaz, aynı zamanda "dost, arkadaş" anlamını da taşır. Bu pagan tanrıya özgün tapımın, yani hem güneş tanrısı, hem de sevgi tanrısı olarak tapılmasının, asıl nedeni belki de bu anlamlardan kaynaklanmaktaydı.

İ.Ö üçüncü yüzyıl başlarında, Pers İmparatorluğunun Batı sınırlarında bulunan askeri yönetimler Mithra'ya "ilahi savaşçı" olarak tapmaya başladılar. Mithra, artık sevgi dolu güneş tanrısı olmaktan çıkıp, gücün dostu, askerlerin "yenilmez" tanrısı haline gelmişti (Richard N. Frye, The Heritage of Persia: <http://www.gnoxis.com/mithra-gizemleri-29757.html>).

İran'ın en eski kitaplarından olan Evesta'da kutsal haleden "Fereh" adıyla söz edilmektedir. Evesta'ya göre iki çeşit Fereh bulunur. Birinci fereh, padişah ferehidir ki Cemşid Şah'tan çıktıktan sonra, iyilik tanrısı olan Mitra onu ele geçirmiş ve o zamandan beri onun kontrolündedir. İkinci fereh is su ile ilişkidir. İranlılar arasındaki, yüzü ışıklı insan fikri o inançtan gelmektedir (Ayatollahi, Habibollah,2009/1388h.ş.).

Resim 1'de Mezopotamya kültürüne ait Güneş Tanrısını, kanatlı atlarla götürülen güneş arabası üzerinde görüyoruz. Güneş tanrısı yüzünden ışık saçan bir insan gibi yaratılmıştır ki sonradan yapılacak olan kutsal insanların kutsal haleli yüzleri buna benzerlik etmektedir.

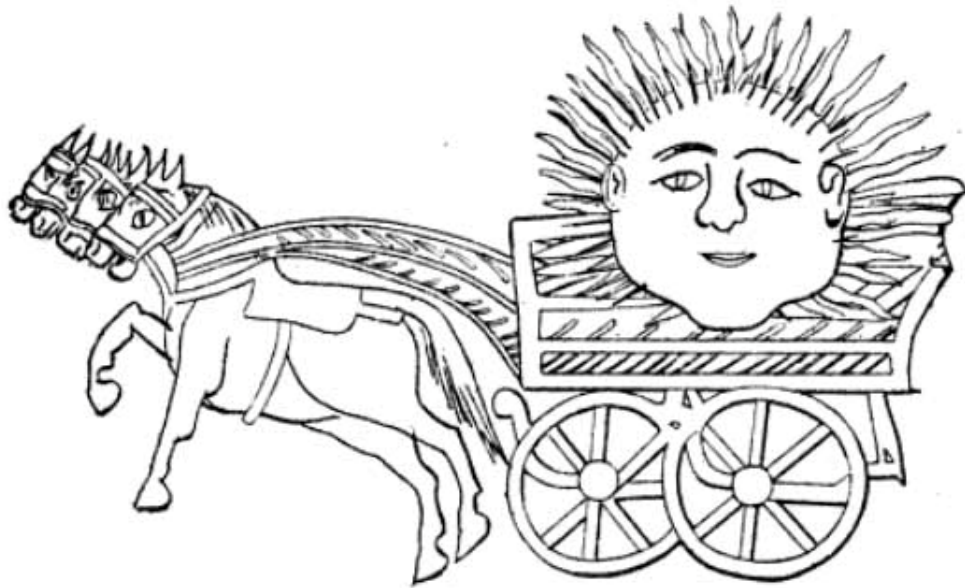

FIG. 73.—Persian Sun-God.

Resim1. Güneş tanrısı, Güneş arabasında: lundy, 177 milattan sonra

Buda'yı konu alan resimlerde de Buda'nın yüz çevresinde kutsal haleler bulunmaktadır. Uygur sanatçıları tarafından yapılan kitap resimlerinde (Örnek: Resim 2) Buda'nın kutsal haleli resimlerini görebiliyoruz.

Resim 2. Buda: Paris Etnik Kütüphanesi, (Okşe, 1999: Resim 43)

İran ve Türk resim sanatını etkisi altına alan dinlerin biri Maniheizmdir. Manicilikte iki tanrıya inanılır. Biri aydınlık ve ışık tanrısıdır ki iyiliklere neden olur, diğeri karanlık tanrısıdır ki kötülüklerin kaynağıdır (Latıfpur, 2015:85). Manici resimlerde kutsal kişilerin yüzlerinin çevresinde hale simgeleri kullanıldığı görülmektedir. Ancak bunların Hıristiyan sanatından Manici sanata geçmiş mi yoksa Mitraizmde kullanılan simgelerden, bu konu tartışmalıdır (Rehber - Purmend, 2013, 1992h:70) (Örnek: Resim 3-4).

Resim 3. Mani Ortada vaaz derken: (Baran Tekin, 2014: 118)

Resim 4. Manici duvar resmi: Turfan (Elahi, 1381: 93)

4. İslam Resminde Hale:

Selçuklu döneminde İslam Dünyasına ait ilk resimli kitaplar ortaya çıkmıştır (Yetkin, 1954:157). Bu dönemin resimlerinde birçok miktarda kutsal haleyi görmek mümkündür. İlk dönemdeki halelerin şekli Hıristiyan ve Manici resimlerde olduğu gibi yuvarlaktır, ancak sonraki dönemlerde İslam resmi kendine özgü tarzı bulmuştur.

A. İslam minyatüründe kutsal haleye sahip olan karakterler:

İslam resim sanatının ilk dönemlerine baktığımızda, alt kademeye mensup insanların da yüzünde hale görmek mümkündür. Resimlerin asli karakterlerinin yüzünde ister kutsal olsunlar olmasınlar kutsal hale gözükmektedir. Öyle ki şu soruyu kafaya getiriyor. Acaba ilk dönemde resim yapılırken, bütün insanların kutsal olduğu? Bütün insanların yüzünde ışık olduğu mu düşünülmüştür? Varka ve Gülşah eserine ait olan resim 16'da dört figür görüyoruz. Mekanın sağında oturan Gülşah, Ortada oturan Öğretmen, solda başını eğen kişi ise Gülşah'tır. Bunlardan hiçbiri peygamber, imam ve sahabe olmadığı halde yüzlerinde kutsal hale vardır.

Resim 16. Varka ile Gülşah Okulda: Varka ile Gülşah Kitabından, 1250 yılı civarı, Konya, [Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı H. 841/ 4b İstanbul] (Başkan, 2009: 58)

Resim 17. Atlılar: Kitâb el-Baytara, Ahmed ibn el-Hüseyin ibn el-Ahnaf, [Topkapı Muzesi III Ahmed Kitaplığı 2115 (Başkan, 2009:60)

Hatta Kitâb el-Baytara'da at gezdiren seyislerin yüzünde de kutsal hale vardır (Resim 17). Ancak sonraki dönemlerde İran ve Türk resminde kutsal halenin kullanımı, Peygamberler, imamlar ve onların evlatları ve meleklerle sınırlanmıştır. Peygamber ve peygamber evlatları ve nesli için her zaman kutsal hale kullanılır. Hz. Ali'ye gelince değişik yaklaşımlar görülmüştür. Hz. Ali bazen halesiz bazen de hale ile görünür. Siyer-i Nebî kitabına ait olan Resim 18 'de görüldüğü gibi, ortada duran peygamber ve sol tarafındaki kızı Fatma'nın yüzü çevresinde hale bulunmakta ancak, peygamberin yeğeni ve damadı olan sağ tarafta duran Hz. Ali'de kutsal hale bulunmamaktadır. Fakat Ali, Hadikat'üs-süeda ve Haveran-Nâme gibi eserlerin resimlerinde, Hz Ali'yi de haleli görüyoruz. Hadikat'üs-süeda eserine ait olan resim 20'de Hz. Ali Nehriyan Savaşı zaferinden sonra sandalyede oturmuş ve gelenleri kabul etmiş durumdadır. Haveran Name eserine ait olan, resim 21'de, sağ taraftan soldaki şeytana Zülfikar adlı kılıcıyla ateş püskürterek saldırmakta olan Hz. Ali'nin yüz çevresinde ateşe benzeri hale bulunmaktadır.

Siyer-i Nebî İslam peygamberinin hayatını konu almış, Darîr diye bilinen Mustafa b. Yusuf b. Ömer el-Erzenürümü'nin 14. Yüzyılda Türk dilinde yazdığı bir kitaptır. III. Murad, 1595 yılına doğru, bu kitabın resimlendirilmesini istemiştir (And, 2014: 87). Hz. Ali'nin kahramanlıklarını konu alan Haverân-Nâme, ibn-i Hisam-i Yusefi tarafından Fidevsi Şehnâme'sine benzer şiir vezni ile 1427 yılında yazılmıştır. Akkoyunlu Türkmen döneminde (1476 yılında) Farhad adlı bir ressam tarafından resimlendiği söylenmektedir (Pakbaz, 2001: 77-78). Fakat Hz. Ali'yi birinin haleli diğerinin halesiz yapması, kitapları hazırlayanların değişik İslam mezheplerine mensup olmalarından da kaynaklanabilir.

Resim 18. Hz Muhammed, kızı Fâtma ile yeğeni Hz. Ali'yi evlendiriyor: Siyer-I Nebi [TEİM, 1974] (And, 2014: 159)

Resim19. Bir çocuğun Hz. Yusuf'un suçsuzluğunu kanıtlaması: Yusuf ve Züleyha [CBL, 428](And, 2014:87).

Buradaki peygamber ve oğlunun yüzündeki hale onların meleklerden bile yukarı makama sahip olduğunu anlatmakta ve İslam dinine göre insanın Eşref-i Mahlukat (Yaratıkların en şerefli) olduğunu hatırlatmaktadır. (Demirli, 2007:397). Burada Hıristiyan resmi ile bir farklılık görüyoruz. Hıristiyan resminde melekler de hep haleli gösterilirler (Bkz: Pischel-Fraschini, 1981: 366-367, 253; Gombrich, Sanat Öyküsü, 1992:100).

İslam resminde melekler için de fazla kutsal hale kullanılmaz. Selçuklu döneminde hazırlanan Ertiryak (Resim17) ve Makam-i Hariri gibi kitaplarda melekleri de hale ile görmek mümkündür (Resim 22). Fakat sonraki dönemlerde melekler de halesiz yapılmıştır. Resim Zübdet-üt Tevarih'e ait olan resim 23'in üst kısmında Hz. İbrahim ve oğlu kutsal hale ile otururken sağ tarafta onlarla buluşmaya gelen Cebrail (Melek), halesiz görünmektedir.

Resim20. Nehriyan Savaşından Sonra Hz. Ali, Hadikat'üs-süeda [BNF, suppl, turc 1088](And, 2014:99)

Resim 21. Hz. Ali'nin Şeytanları Yenmesi: Haveran Nâme, AKKoyunlu Türkmen Dönemi, Şiraz, 1476 [Tahran, Dekoratif Sanatlar Müzesi], (Elbehnisi, 1986: resim 85).

Resim 22. Oturan Sultan ve Maiyetindekiler: Kitab el-Tiryak, Calinus, 13. yy. civarı [Kuveyt Milli Kütüphanesi], (Okuşe, 1999: resim 64).

Resim 23. Üst yarıda Hz. İbrahim oğlu İsmail'i kurban etmek üzereyken Cebrail'in bir koç getirmesi: alt yarıda Nemrud'un Hz. İbrahim'i mancınıkla ateşe atması, Zübde't-Tevarih [TİEM, 1973].(And, 2014: 77)

İran ve Osmanlı resminde, ilk dönemler haricinde, genelde padişahlar için kutsal hale kullanılmaz. Ancak geniş İslam dünyasının bazen farklı köşelerinde padişahların gücünün de resmi etkilediğini görüyoruz. Örnek olarak Mecmue-i Has kitabına ait, Hint Müslüman resmi olan resim 24'te Şah II. Bahadır'ı ortada tahtta otururken görüyoruz ki yüz çevresinde güzel bir yuvarlak hale oluşturulmuştur. Aynı eserin bir diğer resminde yine de tahtta oturan sultanın yüz çevresine kutsal hale yapılmıştır. Resimler 16-18 yüzyıllara aittir (Resim 25). Halelli padişah resimlerini arada bir diğer İslam bölgelerinde de görmek mümkündür.

Resim 24. II. Bahadır Şah: Mecmue-i Has, 1838, (Okşe, 1999: 448).

Resim 25. Orancezib ve oğlu Mohammed Azem: Mucmue-i Has, 1658 (Okşe, 1999: resim 441).

B. İslam minyatüründe hale renkleri:

İslam minyatüründe, genelde Hıristiyan ve Manici resimler gibi hale değişik renklerde yapılmaz. Müslüman sanatçılar, haleyi ışık renginde yapmaya özen göstermişler. Bu yüzden ki ışık rengine yakın olan altın rengini hale için tercih etmişlerdir. Altın rengi aynı zamanda yüksek değeri ve zenginliği de ifade etmektedir. Altın rengi ister Türk-Osmanlı minyatüründe, ister İran ve Arap minyatüründe kullanılmıştır (Bkz. Resim 16-30). Hint Müslüman resminde bazen hale rengine çeşitlilik verildiğini görüyoruz, ancak yine de halenin ana çizgisinin rengini altın rengi oluşturmaktadır. Resim 24’de görüldüğü gibi halenin zeminini beyaz renk oluşturmuş, resim 25’te ise halenin zemin mavi renktedir. Ancak ikisinde de halelerin halka rengi altın rengindedir.

C. İslam minyatüründe hale şekilleri

Haleler değişik dinlerin resimlerinde çeşitli şekiller ve motiflerle gösterilmiştir. Hıristiyan resminde kutsal hale şekilleri daha da çeşitlidir. Hatta değişik hale motifleri de göz önünde bulundurularak yüzden fazla hale çeşitleri tespit edilmiştir (Egan, 1963, ekler bölümü). İslam resminde hale şekillerini ve motiflerini birer birer ayrıntılarıyla tespit etmek bu makalenin kapsamının dışına çıkabilecektir. Buradaki amaç, halenin ana şekillerini incelemek ve genel görünüşünden örnekler verebilmektir.

İslam resmi hale şeklini ilk aşamalarda Hıristiyan ve Manici resminden örnek almıştır. Ancak giderek kendine özgü tarz ve ifadeyi bulabilmiştir. İslam resminde kullanılan belirgin hale şekillerini şu üç bölümde tanımlayabiliriz. a) Yuvarlak hale b) Mahruti Hale c) Ateşe benzeri hale d) Dağılan hale

a) Yuvarlak hale:

Yuvarlak hale şekli en eski ve klasik hale şeklidir. Budizm, Mithraizm, Maniheizm, Hıristiyanlık gibi birçok dinde bu şekilde hale yapılmıştır ki geçen bölümlerde bazılarında örnekler vermiştik. İkel İslam resimlerinde de Manici veya Hıristiyan resmi etkisi altında yuvarlak haleler yapılmıştır. İslam resmindeki örnekler resim 16,17,22,24,25’te görülmektedir.

b) Mahruti hale:

İslam resmi Selçuklu döneminden sonra hale konusunda Hıristiyan resminden farklılaşmaya ve kendi tarzını bulmaya çalışmıştır. İslam resmi giderek yuvarlak haleyi terk ederek, mahruti şekilli haleye yüz tutmuştur. Bunun nedeni haleyi ışığa benzeri yapmak istemeleri olmalıdır. Yusuf ve Züleyha eserine ait olan resim 19’da Yusuf’un yüz çevresinde mahruti bir hale görülür. Resim 22’in Üst yarısını da Hz. İbrahim oğlu İsmail’in yüz çevresinde bu tür hale bulunur. Haleler yüzlerin çevresinden mahruti bir şekilde göğe uzanır. Bu haleler mumdan çıkan bir ışığı da hatırlatırlar.

c) Ateşe benzeri hale:

Timurlu döneminde hazırlanan Haveran Name ve Osmanlı döneminde hazırlanan Siyer-i Nebi gibi kitaplarda bu farklılık açıkça ortaya çıkmıştır. Bu haleler ilk bakışta ateş gibi görülebilir (resim 20, 21). Ancak ateş resmi ile karşılaştırıldığında farklılığı ortaya çıkacaktır. Örnek olarak resim 21’de Hz. Ali’nin yüz çevresinde bulunan hale ve kılıcından çıkan ateş arasında farklılık vardır. Hale düzenli bir ışık gibi, ateş ise dağınık şekilde gösterilmiştir. Bu haleler de yukarıya doğru incelen uçlarıyla dağınık bir konik şeklini yansıtmaktadır. Resim 26, bu tarzda en güzel örneklerden birini sergilemektedir. Ahval-ı Kıyamet adındaki esere ait olan bu resimde Hz. Muhammed, Halife Ebubekir ile beraber göğe yolculuk etmektedir. Hz. Muhammed’in yüzünden öyle bir ışık çıkmış ki yüzü görünmez hale gelmiştir. Halenin göğe doğru hareketi de uçuş hissini güçlendirmiştir.

d) Çevreye dağılan hale:

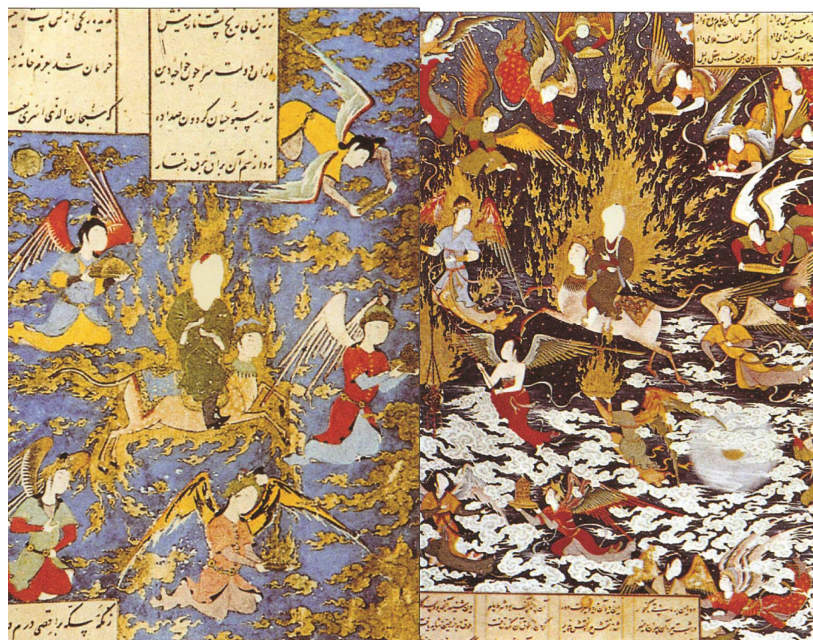
Dağılan haleler Hıristiyan resminde de görülmektedir. Hıristiyan resminde haleler sınırlı ve düzenli bir şekilde dağılır (Bkz: Halos in Western Art: Horus to Jesus Christ to the X-Men, <http://www.lope.ca/halo>).

Müslüman sanatçı işi daha da ileriye götürmüştür. Halenin şeklinde büyük değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. İslam resmi haleyı sadece bir parça ışıkla göstermekle yetinmemiş, gerçek ışık gibi çevreye dağılan ve mekanı tutan bir hale yapmak istemiştir. Miraç gecesini betimleyen resim 27 ve resim 29'da görüldüğü gibi artık ışık sadece peygamberin yüzünden çıkmıyor. Burak atına binen Hz. Muhammed'in bütün vücudundan dışarıya ışık dağılmaktadır.

Resim 29'de hale şekli zirvesini bulmuş, Burak atı üzerindeki peygamberin vücudundan çıkan ışık, keskin çizgilerle belirtilmiş olsa da, bütün göğü tutmuş durumdadır. Resim 30'da haleler sanki nur bulutları gibi her yer yere dağılmış, dünyayı hale kaplamış durumdadır. İslam resmi kendi tarzı ile halede diğer dinlerden farklı özelliklere sahip olmuştur.

Resim 26 . Hz Muhammed, Halife Ebubekir ve öteki halifelerin gökteki yolculuğu: Ahvâl-i Kıyamet [BSB, Ms. Or. Oct. 1596] (And, 2014: 106).

Resim 27 . Miraç: Yusuf ve Züleyha el yazmasından, Abdurrahman Cami, Mısır Kütüphanesi (Okaş, 1999: resim 450 M).

Resim 28 . Miraç: Nizami Hamsesi, Britanya Müzesi (Okaş, 1999: Resim 450 B-M).

Resim 29. Büyük Ayet: Nizami Hamsesi, 1494-1495, Britanya Müzesi (Okça, 1999:449)

Resim 30. Melekler peygambere üç kase ile içecek ikram ediyorlar, birinci süt, ikincide şarap, üçüncüde bal var, Miraçname, Herat, 1436, Paris Etnik Kütüphanesi (Okça, 1999: resim477).

6. Sonuç:

Sanat Tarihinde en fazla karşılaştığımız simgelerden biri kutsal hale simgesidir. Bu simgeleri özellikle de dini resimlerde görmekteyiz. Bu simgenin kullanımı sadece bir dinin inhisarında olmayıp, İslam, Hıristiyanlık, Musevilik, Budizm ve Maniheizm ve Mithraizm gibi değişik dinlerin resimlerinde haleleri görmek mümkündür.

Ancak değişik dinlerin resim sanatlarında, kutsal hale farklı şekillerde ve renklerde ortaya çıkmıştır. Halelerdeki bu çeşitlilik, özellikle de İslam resminde yaşanan gelişmeler ve özgün tarzlar bu araştırmanın ana konusunu oluşturmuştur.

Maniheizm ve Hıristiyan resimlerinde, kutsal hale renk çeşitliliğine sahiptir. Ancak İslam resminde, bazı istisnaların haricinde, hale hep güneş rengine benzeyen altın rengi ile yapılmıştır. Altın rengi ışığa benzediği halde, zenginlik hissini de güçlendirmektedir.

Hale'nin kimler için kullanıldığı konusunda da, dinler arasında farklılıklar vardır. İslam dininin Selçuklu döneminde ortaya çıkan ilk kitap resimlerinde ister kutsal olan ister olmayan karakterlerin hemen hepsinin yüzüne hale yapılmıştır. Kitab el-Baytara ve Varka ve Gülşah gibi kitaplarda örnekleri görülmektedir. Ancak sonraki aşamalarda hale kullanım sınırı daralarak, genelde Peygamberler ve Peygamber evlatları için hale yapılmıştır. Peygamberin dostları ve sahabeleri için de hale kullanılmamıştır. Ancak bu arada istisnalara da vardır. Hindistan Müslümanları tarafından çalışılan Mecmue-i Has gibi eserlerde padişahlara da hale yapıldığını görüyoruz. Hatta Hz. Ali'ye gelince resimlerde iki tür yaklaşımla karşılaşıyoruz. Hz. Ali İslam peygamberin kuzeni ve damadıdır. Yani peygamberin evladı olmadığı için, Siyer-i Nebi gibi resimli kitaplarda yüzü halesiz yapılmıştır. Buna rağmen Haveran-Nâme gibi eserlerde, Hz. Ali'nin yüzünün çevresine kutsal hale yapıldığını da görüyoruz. Bu farklılık kitapları hazırlayanların değişik mezhebi görüşünden kaynaklanıyor olabilir. Ama

İslam resim sanatının ilk dönemlerinde, Kitab'el-Baytara ve Kitab'el-Tiryak gibi eserlerde, Hıristiyan veya Manici resimlerde olduğu gibi, yuvarlak şekilli haleler yapılmıştır ancak sonraki dönemlerde İslam resmindeki hale şeklinde büyük değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı döneminde hazırlanan Siyer-i Nebi gibi eserlerin resimlerinde, yuvarlak şekilli halenin tamamen terk edildiğini, onun yerine dağılan mahrut şekilli, ateşe benzer halelerin oluştuğunu görüyoruz. Bu gelişmelerin devamında, Nizami Hamsesi gibi kitaplarda yer alan, İslam Peygamberin miracını gösteren resimlerde, ışığın sadece Peygamberin yüzünden değil, aynı zamanda bütün vücudundan çevreye yansıdığını görebiliyoruz. İslam resmi bununla da yetinmeyip Miraç-Name gibi kitapların resim çalışmalarında, Peygamberin halesini bütün çevreyi ve dünyayı ışık bulutlarına sarmış durumda resmetmiştir. Demek ki İslam resim sanatı kendine özgü tarzıyla, hale şeklini doruk noktasına ve en güzel zirvesine götürmüştür.

KAYNAKÇA

- AND, Metin (2014). *Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYATOLLAHİ, Habibollah (2009/1388h.ş.). "Hale-ye Moghaddas der Naghghaşi-e Divari-e Bogha-e Motebarrake-ye İran", *Honarhaye Sonnati-e İrani*, (<http://honar.ac.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=267&newsview=3960>).
- AYDIN, Mahmut (2007). Birbirine Tezat İki Farklı İsa Portresi "Paskalya Öncesi İsa versus Paskalya Sonrası İsa", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4 sayı 1 Ocak - Nisan, s. 143-156.
- BAŞKAN, Seyfi. (2009). Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- BLACK, J. - GREEN, A. (1992). *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, Austin.
- DEMİRLİ, Ekrem (2007). "Tasavvufta İnsan Sevgisinin Kaynağı", *Din ve Dünya Barışı Uluslar arası Sempozyum Bildiri Kitabı*, İstanbul, s. 393-400.
- BARAN TEKİN, Dilâ (2014). *Mani ve Öğretileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- EGAN, Mary Antonine (1963). *Halo Painting of the Italian Renaissance*, Boston.
- ELAHİ, Mahbebeh (2002). *Hale: Taghaddos ve Mana Az İran-e Bastan Ta konun*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tahrân: Şahit Üniversitesi.
- ELBEHNİSİ, Afif (1986). *El-fen el-islami*, Dimeşk Talas: Lid-dirasat-i ve't Tercume ve'n-Naşriye.
- GOMBRİCH, E.H. (1992). *Sanat Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LATİFFOUR, Saba (2015/1394h.ş.). *Vucuh-e Hokmi-e Maneviyet ve Tesir-e an bar Honar-e Manevi*, yıl. 4, sayı. 14, s. 77-94.
- MİLNE, Marjorie J. (1966). "Perseus and Medusa on an Attic Vase", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin New*, Series 4.5, January 1946, pp. 126-130.
- MOHAPATRA, A. Rancan (?). *Budizm*, Çeviren: Hidayet Işık, s. 169-181 (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125544/5000115344>)
- OKAŞE, Servet (1999). *Mevsuata't-Tasvir el-İslami*, Beyrut: Maktabata Lubnan Naşirun.
- PAKBAZ, Ruyin (2001). *Naggāşe-i İran*, Tahrân: Zerrin ve Simin.
- PİSCHEL-FRASCHİNİ, Gina (1981). *Sanat Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar.
- REHBER, İlnaz- PURMEND, Hasanali (2013, 1992h.). "Baz Khani-e Rabete-ye Nur ve Renge Telayi der Ara ve Honar-e Manevi", *Ketab-e Mah-e Honar Dergisi*, sayı 179, Mordad Ayı, Tahrân, s. 64-79.
- FRYE, Richard N., *The Heritage of Persia*: <http://www.gnoxis.com/mithra-gizemleri-29757.html>.
- ULUDAĞ, Süleyman (2007). "NÜR", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 33.
- YETKİN, S. K. (1954). *İslam Sanat Tarihi*, Ankara: Güven Basımevi.

İnternet Taramaları

<http://www.dadychery.org>

<http://www.lope.ca>

<http://www.dergipark.ulakbim.gov.tr>